Türkiye Göç Araştırmaları Merkezi
(TÜGAM)

Kavram Analizi:

Sosyal Dışlanma

(Social Exclusion)

Mawahib Hassan

2025/1

www.**gocvakfi**.org | info@**gocvakfi**.org

GAV
GÖÇ ARAŞTIRMALARI VAKFI
MIGRATION RESEARCH FOUNDATION
مركز دراسات الهجرة

SOSYAL DIŞLANMA
(SOCIAL EXCLUSION) KAVRAM ANALİZİ

(2025/1)

YAZAR:
Mawahib Hassan (Araştırmacı)

TÜRKİYE GÖÇ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ (TÜGAM)

GRAFİK TASARIM:
Ruha Medya A.Ş.

E ISBN:
978-625-94021-5-4

Göç Araştırmaları Vakfı
Hacettepe Mahallesi Fener Sokak No: 5
06230 Altındağ/Ankara, Türkiye
Tel.: (0312) 473 76 11
Fax: (0312) 473 79 14

Kitapçığın tüm yayın hakları Göç Araştırmaları Vakfına aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak
sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.
Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

GAV
GÖÇ ARAŞTIRMALARI VAKFI
MIGRATION RESEARCH FOUNDATION
مركز دراسات الهجرة

İçindekiler

Giriş 2
Sosyal Dışlanma Kavramına İlişkin Farklı Tanımlar 3
Sosyal Dışlanma ve Göç 5
Sonuç 6
Kaynakça 7

Giriş

Sosyal dışlanma (social exclusion), toplumlardaki yoksulluğu açıklamaya yönelik teorik çabalardan doğan bir kavramdır. Sosyal dışlanma terimi ilk kez 1970'lerin ortasında Fransa'da Sosyal Çalışma Bakanı René Lenoir tarafından kullanılmış ve sosyal sorunlar yaşayan, sosyal sigortadan yeterince koruma alamayan ve bu nedenle toplumun geri kalanından ayrışma yaşayan bireyleri tanımlamak için kullanılmıştır (Beall, 2006). Bakan Lenoir'e göre, sosyal dışlanmaya en fazla maruz kalan kesimler; özel gereksinimli bireyler, suçlular, sağlığı zayıf olan bireyler, bakıma muhtaç yaşlılar, tek ebeveynli aileler, istismara uğrayan çocuklar, madde bağımlıları, depresyon hastalarıdır (Hatipler, 2019 s. 46; UN, 2016; Beall, 2006).

Etkisiyle 1980'li yıllarda, işsizlik sorunları ve iş gücünün yeterli becerilere sahip olmamasının etkisiyle, sosyal dışlanma kavramı sosyal politikaların merkezinde yer almaya başlamıştır. Bu süreçte, ekonomik krizler ve sosyal refah sistemlerinin düşük gelirli ve işsiz bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalması, sosyal dışlanmanın toplumsal önemini daha da artırmıştır (Hatipler, 2019, s. 46).

1990'lı yılların sonu ve 21. yüzyılın başlarında, küresel ve ulusal ekonomik değişimler, demografik değişimler, uluslararası göç ve sığınma artışı gibi faktörler nedeniyle sosyal dışlanma kavramı daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Kavramın ilk kullanıldığı zamanlarda, sadece maddi yoksunluk yaşayan veya toplumun fakir kesimlerini tanımlamak için kullanılan bu terim, zamanla maddi yoksunluğun ötesine geçerek toplumda herhangi bir alanda kısmi veya tümüyle toplumsal katılımı engellenen tüm kesimleri kapsayacak şekilde genişlemeye başlamıştır (Galabuzi, 2003, s. 392).

Birleşik Krallık'ta sosyal dışlanma konularına artan ilgi sonucunda 1997 yılında Sosyal Dışlanma Birimi kurulmuştur. Bu birimin amacı, sosyal dışlanmayı ele alan "birbirine bağlı sorunlara ilişkin birbirine bağlı politikalar" geliştirmek ve hükümet politikalarını değerlendirmede kullanılacak temel sosyal dışlanma göstergelerini belirlemektir (Levitas,t.y.). Avrupa Birliği'nde de sosyal dışlanma sorununu ele almak için ulusal eylem planları geliştirilmiş, sosyal katılımı ölçmek için bir dizi istatistiksel gösterge belirlenmiştir. Ayrıca, sosyal dışlanmayı ve bunun yoksulluk ve vatandaşlıkla olan ilişkisini araştırmak için büyük yatırımlar yapılmıştır (Millar, 2007, s. 1).

Bu kavram analizi sosyal dışlanmanın tanımı, sosyal dışlanmanın göç ile iliklisine odaklanmaktadır.

Sosyal Dışlanma Kavramına İlişkin Farklı Tanımlar

Sosyal dışlanma, net bir tanıma sahip olmamakla birlikte, genel olarak bireylerin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlere katılamaması durumu olarak tanımlanır. Bu durum; maddi kaynaklara erişim eksikliği, temel hizmetlere ulaşamama, iletişim ve etkileşim kuramama, hak eşitsizliği, saygı görmeme ve eşit şartlarda işlem görmeme gibi unsurları içerir.

Birleşmiş Milletler'in 2016 yılında yayınladığı rapora göre, sosyal dışlanma sadece maddi yoksunluk anlamına gelmemekte, aynı zamanda önemli kararlar alma veya bu kararlara yön verme yetisinin kaybını ve bireylerin yabancılaşma ve aşağılık hissine kapılmasını da kapsamaktadır (UN, 2016, s. 18). Birçok ülkede yaş, cinsiyet, engellilik, etnik köken, din, göçmenlik durumu, sosyoekonomik durum, ikamet yeri, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve toplumsal cinsiyet kimliği gibi faktörler sosyal dışlanmaya yol açabilmektedir (UN, 2016, s. 18).

Birleşik Krallık Sosyal Dışlanma Değerlendirme Birimi tarafından sosyal dışlanma, "bireylerin veya bölgelerin bir dizi birbirine bağlı belirli sorunlar yaşaması durumu" olarak tanımlanır. "Bu sorunlar işsizlik, düşük beceri seviyesi, düşük gelir, kötü konut şartları, suç oranının yüksek olduğu ortamlar, kötü sağlık koşulları ve aile yapısındaki bozulma gibi faktörleri içerir" (SEU, 1997). Bu tanım, yalnızca yoksulluğu ve onunla ilişkili sorunları, örneğin işsizlik, sosyal dışlanmanın nedeni olarak ele almıştır. Ancak sosyal dışlanmaya neden olan, yoksulluk dışında cinsiyet, etnik köken ve göç gibi başka faktörler de vardır.

Room (1995), sosyal dışlanma özerine yapmış olduğu çalışmasında sosyal dışlanmayı şu şekilde tanımlamıştır: "Toplumun bir kesimi veya bir sosyal grubun geri kalanı ile olan ilişkilerinin ciddi biçimde kesintiye uğramış olması." Room, sosyal dışlanmanın tanımlanmasında beş temel faktörü vurgulamıştır (Millar, 2007 s. 2):

1. **Çok Boyutluluk:** Sosyal dışlanma sadece gelirle ölçülemez; yaşam kalitesine ilişkin geniş bir dizi göstergeyi de içermelidir.

2. Dinamik Yapı: Sosyal dışlanmanın analiz edilmesi, bu sürecin anlaşılması ve bireylerin bu durumdan çıkışı veya bu duruma girme riskini belirleyen faktörlerin tanımlanması anlamına gelir.

3. Toplumsallık: Sosyal dışlanma sadece bireysel yaşam seviyesiyle ilgili değil, aynı zamanda mahalle veya toplumdaki toplumsal kaynaklarla (veya bu kaynakların eksikliğiyle) de ilgilidir. Bu durum yetersiz toplum hizmetlerinin varlığını (bozuk okullar, uzak dükkanlar, zayıf toplu taşıma ağları gibi) ifade eder.

4. İlişki Temelli: Yoksulluk kavramı temelde birey veya aileye sunulan kaynakların eksikliği gibi dağıtımsal sorunlara dayansa da sosyal dışlanma daha çok ilişkisel sorunlara odaklanır; sosyal katılımın, toplumsal bütünleşmenin eksikliğini ifade eder.

5. Felaket Niteliği: Kronik ve birçok yönden sürekli yaşanan sosyal dışlanma kaynaklı mahrumiyet sonucu toplumdan tamamen ayrışma durumu haline gelmek potansiyeline işaret eder.

Avrupa Birliği, Avrupa Göç Ağı tarafından geliştirilen tanıma göre, sosyal dışlanma, bireyin ekonomik ve sosyal ilerlemeye katkıda bulunmasının ve bu ilerlemeden yararlanmasının engellendiği bir durum olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütüne göre ise, sosyal dışlanma, bireylerin veya grupların sosyal sistemlerden ve ilişkilerden "dışlandığı" bir durumdur ve genellikle aşırı yoksulluk ve mahrumiyetle ilişkilidir. Bu, topluma katılım önünde engeller oluşturan eşit olmayan güç ilişkilerinden etkilenen dinamik bir süreçtir.

Sosyal Dışlanma Bilgi Ağı (SEKN)[1], sosyal dışlanmanın dört ana boyutunu belirlemiştir: ekonomik boyut, siyasi boyut, sosyal boyut ve kültürel boyut. Bu boyutlar, bireysel, aile, topluluk, toplum, ulusal ve bölgesel-küresel seviyeler de dahil olmak üzere farklı seviyelerde etkileşir. Dünya Sağlık Örgütü'nün tanımı, sosyal dışlanmanın kaynakların adaletsiz dağılımı ve kapasitelere ve haklara erişimde eşitsizliklerle karakterize edilen bir süreklilik olduğunu belirtir. Bu perspektif, dışlanmanın ilişki temelli doğasını vurgular ve grupları basitçe "dışlanmış" olarak sınıflandırmanın ötesine geçer.

1970'lerde sosyal dışlanmanın yalnızca yoksullukla sınırlı olduğu düşüncesi günümüze kadar gelmiştir. Zamanla sosyal dışlanmanın yalnızca maddi yoksunluk değil, birey ve grupların marjinalleşmesine yol açan sosyal süreçleri de kapsadığı anlaşılmıştır. Bu bireyler, çoğunluğun sahip olduğu kaynaklardan ve yaşam standartlarından yoksun kalmanın ötesinde, hayatlarını iyileştirme fırsatlarından da yoksun bırakılırlar.

Satith (2007), sosyal dışlanmanın yoksulluktan farklı olduğunu ve çok boyutlu, ilişki temelli, görece, dinamik ve süreç odaklı bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Madanipour (2015) ise sosyal dışlanmanın ekonomik, sosyal ve siyasi boyutları içeren karmaşık bir süreç olduğunu, buna karşın yoksulluğun yalnızca finansal kaynak eksikliğiyle ölçüldüğünü belirtmiştir. Bu bağlamda, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın ilişkisi, ekonomik göstergelerle sınırlı olmayıp kültürel ve sosyal süreçlerle de etkileşim halindedir.

[1] *Sosyal Dışlanma Bilgi Ağı (SEKN), Dünya Sağlık Örgütü, Sağlığın Sosyal Belirleyicileri Komisyonu (CSDH) tarafından kurulan dokuz küresel Bilgi Ağından biridir.*

Sosyal Dışlanma ve Göç

Göç ve sosyal dışlanma ilişkisi, bireylerin yaşadığı kişisel zorluklar, toplumun tepkileri ve sosyal politikaların farklılıkları nedeniyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Ancak, özellikle zorunlu göç, bireylerin ve toplumların sosyal dışlanma ve yoksunluk deneyimlerini derinleştiren bir olgudur.

Zorunlu göç, bireyleri doğdukları ülkeyi terk ederek genellikle kültürel olarak farklı bir topluma yerleşmeye zorlar. Bu durumda göçmenler, yeni topluma ya entegre olma ya da içine kapanma gibi iki seçenekle karşı karşıya kalır. Berry'nin (1997) belirttiği üzere, içe kapanma eğilimi (separation), ayrışma (segregation) ile sonuçlanabilir ve bu süreç ilerleyen dönemlerde sosyal dışlanmanın temel faktörlerinden biri haline gelebilir. Ancak sosyal dışlanma yalnızca göçmenlerin entegrasyon eksikliğinden kaynaklanmaz; temel haklara erişimde karşılaşılan engeller, dil bariyerleri, sağlık hizmetlerinden, barınma olanaklarından ve eğitimden yoksunluk da sosyal dışlanmayı tetikleyen diğer önemli etkenlerdir (Berry, 1997). Buna ek olarak, medyada yer alan göçmenlere yönelik olumsuz temsiller, bu bireylerin toplum tarafından daha da marjinalleştirilmesine ve sosyal dışlanmanın derinleşmesine yol açmaktadır (Hatipler, 2019, s. 53).

Bazı durumlarda, ev sahibi ülkelerin politikaları da göçmenlerin sosyal dışlanmaya maruz kalmasına sebep olabilir. Bu duruma örnek olarak, Phillimore ve Goodson'un (2005) çalışması Birleşik Krallık'taki dağıtım alanlarında (dispersal areas) mülteci dağıtım politikasının, mültecilerin toplumun geri kalanından ayrışmasına ve resmi iş piyasasına girişlerinin engellenmesine neden olduğunu ortaya koymuştur. Mülteciler çoğu zaman, kendi ülkelerinden getirdikleri beceri ve eğitimle iş piyasasına katılabilecek durumdayken, bu tür politikalar nedeniyle hayal kırıklığına uğrar ve ev sahibi toplumdan uzaklaşırlar.

Sonuç

Sosyal dışlanma, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel boyutları olan, çok boyutlu ve dinamik bir olgudur. İlk olarak 1970'lerde yoksulluk ve sosyal refah politikalarının yetersizliği bağlamında ortaya atılan bu kavram, zamanla maddi yoksunluğun ötesine geçerek, toplumsal katılımın tüm alanlarında dışlanma ve marjinalleşme süreçlerini içeren geniş bir çerçeveye kavuşmuştur. Yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki, birbirini besleyen ancak aynı zamanda farklılaşan dinamiklere sahiptir. Yoksulluk daha çok maddi kaynak eksikliğine odaklanırken, sosyal dışlanma bireylerin ve grupların toplumsal ilişki ağlarından kopuşuna ve haklara erişim engellerine vurgu yapar. Göç ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki ise, özellikle zorunlu göç bağlamında, dil bariyerleri, ekonomik kısıtlılıklar, eğitim eksiklikleri ve ev sahibi toplumun önyargıları gibi çok sayıda faktör tarafından şekillenir. Göçmenlerin topluma entegrasyonunun sağlanamaması, bu grupların daha da marjinalleşmesine ve dışlanmasına neden olurken, sosyal dışlanma süreçleri bireylerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal refahlarını da derinden etkilemektedir. Sosyal dışlanmanın etkili bir şekilde ele alınabilmesi, kapsayıcı sosyal politikalar, toplumsal dayanışma ve adil kaynak dağılımını içeren çok boyutlu stratejiler gerektirir. Toplumların sürdürülebilir sosyal bütünleşme ve adalet hedeflerine ulaşabilmesi, sosyal dışlanmanın dinamik yapısını anlamak ve bu yapıya yönelik bütüncül çözümler üretmekle mümkün olacaktır.

Kaynakça

Beall, J. (2002). Globalization and social exclusion in cities: Framing the debate with lessons from Africa and Asia. Environment and Urbanization, 14(1), 41–51. https://doi.org/10.1177/095624780201400104

Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. Applied Psychology: An International Review, 46(1), 5–68.

Bölükbaşı, B. (2008). Türkiye'de sosyal dışlanma ve yoksulluk (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). Marmara Üniversitesi.

Dewilde, C. (2003). A life-course perspective on social exclusion and poverty. The British Journal of Sociology, 54(1), 109–128. https://doi.org/10.1080/0007131032000045923

Galabuzi, E. G. (2016). Social exclusion. In D. Raphael (Ed.), Social determinants of health: Canadian perspectives (3rd ed., pp. 388–414). Toronto: Canadian Scholar's Press Inc.

Goodson, L., & Phillimore, J. (2006). Problem or opportunity? Asylum seekers, refugees, employment, and social exclusion in deprived urban areas. Urban Studies, 43(10), 1715–1736. https://doi.org/10.1080/00420980600838606

Hatip, M. (2019). Boyut ve etkenleriyle sosyal dışlanmanın yoksullukla karşılaştırmalı ilişkisi. Bilgi, 21(1), 39–77.

Levitas, R. (n.d.). Defining and measuring social exclusion: A critical overview of current proposals. UK: Radical Statistics Group. https://www.radstats.org.uk/no071/article2.htm

Madanipour, A., & Weck, S. (2015). Social exclusion and poverty in Europe: Territorial patterns. Local Economy, 30(7), 715–720. https://doi.org/10.1177/0269094215601628

Saith, R. (2007). Social exclusion – The concept and application to developing countries. In F. Stewart & B. Harriss-White (Eds.), Defining poverty in the developing world (pp. 75–90). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230516724_5

Silver, H. (1994). Social exclusion and social solidarity: Three paradigms. International Labour Review, 133(5–6), 531–578. https://gsdrc.org/document-library/social-exclusion-and-social-solidarity-three-paradigms/

Topgül, S. (2016). Sosyal dışlanma ve göç: Mülteci işçiler örneği. Sosyoloji Dergisi, 33, 269–289. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/593979

United Nations. (1995). The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development. New York: United Nations Department of Publication.

World Health Organisation. (2008). Understanding and tackling social exclusion. Lancaster: World Health Organisation.

GAV
GÖÇ ARAŞTIRMALARI VAKFI
MIGRATION RESEARCH FOUNDATION
مركز دراسات الهجرة

daha fazla bilgi için

/goc_vakfi /gocarastirmalarivakfi